

*Н. В. Бондарчук,
к. е. н., доцент кафедри обліку і аудиту,
Дніпропетровський державний аграрний університет*

ФУНКЦІОНУВАННЯ КЛАСТЕРІВ: СВІТОВИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД

У статті проведено узагальнення методичного підходу до світово-го та вітчизняного досвіду функціонування кластерів.

Ключові слова: кластер, кластерна теорія, кластерний підхід, кластерне управління, регіональна економіка.

ВСТУП

Необхідність підвищення економічної ефективності регіональних господарств ставить перед територіями нові завдання, насамперед пов'язані з вибором конкурентоспроможної моделі регіональної економіки, що дозволяє максимально використовувати існуючий потенціал.

Існує велика кількість різних теорій формування й розвитку конкурентоспроможності, однією з яких є теорія кластерного управління розвитком регіональної економіки. Концепція кластера являє собою перспективний інструмент для аналізу економіки регіону, що формує новий погляд на роль регіональних державних органів влади, підприємств, фінансово-кредитних установ та інших організацій, що прагнуть до підвищення своєї конкурентоспроможності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Адаптацією зарубіжних і вітчизняних концепцій кластерів до українських реалій стали результати досліджень, які провели: О. Азарян, О. Амоша, Є. Безвушко, О. Богма, М. Войнаренко, Н. Волкова, В. Геєць, В. Гусев, В. Дикань, О. Длугопольський, В. Дубницький, З. Козир, В. Ляшенко, М. Малий, А. Марков, Н. Меркулов, О. Мігранян,

Ж. Мінгальова, К. Некрасова, С. Осадчук, Л. Петкова, Г. Полевик, Г. Семенов, С. Соколенко, Д. Тюкаєв, В. Чужиков.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Узагальнити світовий та вітчизняний кластерний досвід управління розвитком економік країн, регіонів, виявити особливості впливу кластерів на розвиток економіки.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Застосування кластерного підходу є найбільш актуальним саме на регіональному рівні внаслідок необхідності тісного контакту між учасниками кластера, що припускає деяке територіальне обмеження. Тільки розташування в одному регіоні дозволяє швидко зустрітися, обговорити загальне завдання, оперативно вирішити проблему, а також визначити той напрям діяльності, що є для даної території найбільш конкурентоспроможним зараз і буде вигідним у майбутньому.

Особливого інтересу концепція кластерного управління розвитком регіональної економіки набуває у світлі світової економічної кризи, в основі якої лежить дисбаланс розвитку ринків реального і фіктивного капіталів що, зумовлює необхідність пошуку нових форм об'єднань ринкових і державних інституцій з метою вирішення соціально-економіч-

них проблем країн, регіонів.

Кластерна теорія широко використовується в розвинених країнах, регіонах, які досягли значних успіхів в економічному розвитку. З метою визначення сучасного стану функціонування кластерів України в контексті управління розвитком регіональної економіки та напрямів його удосконалення необхідно провести детальний аналіз функціонування кластерів у різних країнах та сферах господарювання.

Кластери дуже поширені у багатьох країнах і галузях промисловості. Наприклад, у розвинених країнах: Німеччина, США, Японія. У країнах, що розвиваються, Латинської Америки, Азії, Африки: Індія, Індонезія, Малайзія, Мексика, Нікарагуа, Гондурас, Ямайка, Болівія, Мадагаскар, Марокко. Прикладами є: квітковий бізнес у Голландії, косметичний, продукти харчування — у Франції, нафтохімічний — у Сінгапурі, годинниковий — у Швейцарії, хімічний, машинобудування — Німеччина (Північний Рейн — Вестфалія), біотехнологічний (Швеція), продуктовий (Аризона, США), телекомунікаційний (Італія), аерокосмічний (Іспанія) та ін. [4].

У США, де вчені раніше інших почали вивчати принципи розвитку регіональних економік, а М. Портер був піонером-розроблювачем кластерної моделі, промислові кластери стали досить популярні. Сьогодні у США діють 380 найбільших кластерів у сферах високих технологій, виробництва побутових товарів, індустрії сервісу, видобутку природних ресурсів. Частка ВВП США, виробленого у кластерах, становить близько 61%, в них працює близько 57% всього трудового потенціалу країни. Штати Аризона, Каліфорнія, Коннектикут, Флорида, Міннесота, Північна Кароліна, Огайо, Орегон, Вашингтон та інші очолили цей процес і прийняли відповідні програми, сотні міст та територій розробили свої кластерні стратегії. Яскравим прикладом кластера є "Силіконова долина", де середня заробітна плата фахівців становить 125 тис. дол. у рік, зайнято 2,5 млн чоловік, венчурні вкладення становлять близько 70 млрд дол. У штатах формуються комісії з ініціювання створення кластерів, аналітичну роботу ведуть наукові центри та університети. Комісія розподіляє частки учасників, допомагає переборювати різного роду труднощі. Первісний капітал виділяється штатом, потім залучаються кошти приватних компаній. Характерним для американських кластерів є те, що вони беруть участь у глобальній

конкуренції. Пріоритетами вважаються інноваційні підходи, робота діє на принципах партнерства. Кластерні стратегії широко використовуються також у країнах Європи.

Китай та Тайвань проводять, у першу чергу, кластерну політику, пов'язану з технопарками та інкубаторами. Таїланд підтримує співробітництво середніх та малих підприємств, у той самий час як Філіппіни мають більш традиційну інституціональну інфраструктуру для підтримки середніх та малих підприємств. Японія замінила заходи з науково-дослідної підтримки середніх та малих підприємств заходами з підтримки інновацій у межах кластерів у більш широких масштабах. Багато країн використовують кластерну концепцію як інструмент для залучення зарубіжних інвестицій в конкретні регіони. Австралія, Фінляндія, Ірландія, Нідерланди та Чилі належать до країн, які розробили амбіційну стратегію підтримки місцевих підрядників та інших місцевих фірм, що активно працюють з малими та середніми підприємствами бізнесу.

У Канаді реалізується програма територіального розвитку (ТР). У провінції Онтаріо, вона одержала назву JOCA, об'єднавши 22 програми, що виконуються шістьма міністерствами. У рамках JOCA була розроблена програма управлінських новацій, створений секретаріат з економічного розвитку громад (CEDS), що консолідував всі елементи програми JOCA. CEDS вирішував поточні питання та розробляв масштабні проекти ТР, зокрема проект "Ніагара" з розвитку депресивного району провінції Онтаріо. Результати проекту переконливо довели необхідність зміни традиційних підходів до керування розвитком територіальних моделей (громад, районів, регіонів). У всіх провінціях Канади почалося впровадження програм розвитку, акцент робився на розвиток інновацій і впровадження високих технологій [4].

Прикладами всесвітньо відомих об'єднань підприємств, що досягли вражаючих успіхів у певній галузі промисловості, поєднавши переваги співробітництва виробників продукції, досягнень науки та підтримки владних структур окремих територій, є: "Силіконова долина" (Каліфорнія), "Пластикова долина" (м. Гарнув, Польща), Массачусетський мультимедійний кластер, Каліфорнійський кластер із виготовлення вина, італійський взуттєвий кластер, "Дадук" (Південна Корея), "Софія і Гренобль" (Франція), "Лубен" (Бель-

гія) та інші [4].

Можна сказати, що світовий досвід розвитку кластерів значний. Це текстильні компанії в Північній та Південній Кароліні, автомобільні компанії в південній частині Німеччини, виробництво модельного взуття в Італії, Каліфорнійська група виноробів, лісова та деревообробна промисловість в Португалії та Швеції. До числа місцевих кластерів входять, до речі, індустрія розваг у Голівуді, фінансовий кластер у Нью-Йорку, кластер з виробництва побутової техніки у Хай-Поїнт, кластер з випуску устаткування для гольфу в Карлсбаді. Так, мультимедійний кластер нижнього Манхеттена складається, наприклад, із провайдерів фірм, що працюють у взаємозалежних галузях, таких як видавнича справа, радіомовлення та відео. Індикатором конкурентоспроможності виробництва можуть бути різні показники, які відповідають інтересам основного ядра кластера і йому супутніх виробництв. Однак головне — спільне співробітництво влади та приватного сектора: без підтримки владних структур жоден кластер не зможе працювати успішно, а отже, не зможе досягти своєї мети. Наприклад, Каліфорнійський кластер виноробів функціонує під опікою спеціальних комітетів каліфорнійського сенату та асамблеї [4].

Кластери становлять близько 30% загального рівня зайнятості в Італії. У реальності кластери існують майже у всіх галузях економіки в таких багатих регіонах, як Північно-Центральна Італія, Кембриджі Великобританія, Силіконова Долина та Маршрут 128 у Сполучених Штатах, Монпель'є у Франції та ін. Кластери, що виступають як мережні структури фірм у відповідних галузях промисловості, існують і можуть бути виявлені у будь-якій державі світу, як у багатих, так і у бідних регіонах, у розвинених країнах, у країнах, що розвиваються, і країнах з перехідною економікою. Сьогодні успіхами в кластеризації можуть пишатися Індія, Бразилія, Чилі. Формування кластера з виробництва вина в Чилі забезпечило лідерство держави в галузі виноробства. У країнах Східної Європи вражають успіхи щодо цього Словенія, Польща, Угорщина, Хорватія, Чехія. Усе більше активності в цьому плані проявляють Словаччина, Румунія, Болгарія, Україна.

У ряді інших країн, враховуючи країни з розвинутою, перехідною економікою та економікою, що розвивається (країни Центральної та Східної Європи, Близького Сходу та Південної Азії), були проведені

реформи, пов'язані з кластерними процесами. Традиційні державні програми виплати експортних субсидій та надання послуг було повсюдно переорієнтовано на забезпечення інформацією малих, середніх підприємств та кластерних структур. Кластери — це полюси зростання в економіці, які визначають конкурентоспроможність та перспективи розвитку регіонів кожної окремо взятої країни світу. Вони можуть бути застосовані у вирішенні проблем соціально-економічного розвитку міст та регіонів, що виникли у тій чи іншій країні. Підтримка кластерів — спосіб підвищення конкурентоспроможності в ситуаціях, коли ринок та відповідні інститути ще не сформувалися.

Кластерна політика активно виявляється також і на регіональному рівні. Одним із перших у світі регіонів, що використав у власній економічній політиці кластерну перспективу, була Країна Басків в Іспанії. В період важкої економічної кризи її традиційних галузей промисловості — виробництво сталі та суднобудування — керівники державних та приватних галузей промисловості використали кластерний підхід для зміни своєї економічної траєкторії. Через десять років регіон став одним з найбагатших, динамічно зростаючих в Іспанії, за ВВП на душу населення досяг рівня середньоєвропейського рівня.

Вражаючи приклади ефективності функціонування окремих кластерів свідчать про перспективність використання такої моделі для об'єднання підприємницьких структур у різних країнах, регіонах, містах.

Особливо ефективними та своєчасними вони можуть виявитися для вітчизняних підприємств у часи виходу України із затяжної економічної кризи. Впровадження кластерів можливо на будь-якій території та у будь-якій галузі промисловості. А досягнення успіху базується на перевагах, які одержують розрізнено діючі підприємства, поєднуючись у кластер.

Інноваційна стратегія на основі кластерного підходу довела, що є успішною моделлю світового розвитку останнього десятиліття. Практика 90-х років ХХ ст. та початку ХХІ ст. продемонструвала успішну діяльність великої кількості різних мереж і кластерів, довела їх конкурентні переваги в порівнянні з традиційними виробничими структурами, що діють у різних країнах, в тому числі й в Україні.

Україна на шляху ознайомлення та впровадження кластерної моделі може мати справу з певними специфічними труднощами не тільки еко-

номічного, але і психологічного порядку. Однак ця модель одержує більший розвиток у зв'язку з глобалізацією економічних процесів, що висуває перед кожним суб'єктом ринку усе більш тверді вимоги, невідповідність яким ставить його на грань зникнення або виживання.

Кожна з функціонуючих українських компаній повинна прагнути стати принаймні настільки ефективною, щоб утриматися та поширювати свою діяльність на світовому ринку в умовах постійного загострення конкуренції. Здійснення ефективних регіональних реформ в Україні неможливе без впровадження нових концепцій розвитку суспільства, якими є провідні кластерні концепції регіонального розвитку.

Результатами використання зарубіжного досвіду кластерної моделі галузево-територіальної організації виробництва, інноваційних кластерних технологій та можливостей поширення для України є такі: зростання кількості кластерних об'єднань в регіонах України; зростання ділової активності підприємницьких структур; розвиток підприємництва і економічний підйом регіонів; покращення інвестиційного клімату та привабливості регіонів.

Для України світовий досвід показує, що високотехнологічні кластери ніколи не виникали "на порожньому місці", у всіх випадках їх успіх був зумовлений наявністю деякого числа об'єктивних вихідних передумов для розвитку ринкової взаємодії. Уряд завжди грає важливу "інфраструктурну" роль у становленні кластера та його розвитку.

Використовуючи провідні світові приклади, практики кластерного розвитку, перші спроби впровадження нових виробничих систем в Україні були розпочаті на Поділлі, на підприємствах Хмельницької області. Перші позитивні результати кластеризації в регіоні Поділля стали відправною ланкою в просуванні цієї концепції в інші регіони України.

Сьогодні на Хмельниччині функціонує шість кластерів: швейний, будівельний, харчовий, туристичний, продовольчий у сільському туризмі. Всі вони були створені при сприянні Асоціації "Поділля Перший" і міжнародних програм економічного відродження Подільського регіону з відповідною фінансовою підтримкою Агентства міжнародного розвитку США.

Асоціація "Поділля Перший" об'єднала представників владних структур на рівні начальників окремих управлінь облдержадміністрації

та мерів міст, представників бізнесу на рівні директорів державних та приватних підприємств, професорів університетів, банкірів, керівників асоціацій.

Центрами об'єднання підприємницьких структур у кластери стали три різні за величиною та географічним розташуванням територіальні одиниці — м. Хмельницький (обласний центр — будівельний кластер), м. Кам'янець-Подільський (центр району — продовольчий та туристичний кластери), смт. Гриців, Шепетівського району (сільський центр — кластер сільського туризму) [1].

Українські кластери, що функціонують у регіонах, наступні: Хмельницький — одяг, будівельні матеріали, зелений туризм; Івано-Франківськ — туризм, декоративний текстиль; Черкаси — транспортні перевезення; Житомир — видобуток та переробка каменю; Одеса — виробництво вина; Харків — машинобудування; Рівне — деревообробка. Мережеві об'єднання фірм сформовані також у Луцьку, Львові, Тернополі, Чернівцях, Кіровограді, Херсоні, Миколаєві, Севастополі.

Кластерні принципи функціонування присутні у діяльності таких флагманів української промисловості, як: АТ "Норд", ЗАТ "Новокраматорський машинобудівний завод". Українськими найбільшими інтегрованими структурами бізнесу, є: Корпорація "Систем Кепітал Менеджмент" (СКМ), Корпорація "Індустріальний Союз Донбасу" (ІСД), Група "Приват" та ін.

Аналіз світового та українського досвіду використання кластерного підходу в формуванні стратегічних програм регіонального розвитку показав, що такий підхід стосовно українських умов може стати істотним елементом підвищення ефективності розвитку економіки регіонів. Досвід формування кластерів показує, що вони стимулюють значне підвищення продуктивності й впровадження інновацій у діяльність підприємств. Учасники кластера виграють, маючи можливість ділитися позитивним досвідом і знижувати витрати, спільно використовуючи ті самі послуги й постачальників. Зараз в Україні сформувалися сприятливі передумови для використання переваг кластерного підходу у процесах активізації розвитку регіональної економіки. Одним із напрямів соціально-економічного розвитку регіонів України повинно стати створення умов модернізації промисловості та підтримка й розвиток конкурентоспроможних на глобальному, націо-

нальному, регіональному ринку адаптивних кластерів.

ВИСНОВКИ

Узагальнюючи українську практику діяльності кластерів, можна сказати, що лідером кластерного розвитку в Україні є Хмельницька область, де вдалося створити мега-регіон, в якому у кластерну модель включені банки і підприємства не тільки України, але і сусідніх країн — Угорщини, Румунії. Гарно працює у галузі впровадження кластерних ініціатив м. Одеса, м. Севастополь, де створені за останнє десятиліття кластери дають 34% від загальних надходжень до міських бюджетів.

Разом з тим, необхідно сказати, що більшість українських кластерів створено стихійно або за шаблоном іноземних, без належного економіко-організаційного обґрунтування. На сьогодні не існує чіткої методики утворення кластерних структур в Україні.

Такий стан пояснюється відсутністю розуміння необхідності та інтересу у потенційних учасників до об'єднання, механізму формування та роботи кластера, переваг, які їм може надати кластер. Це зумовлює необхідність інтенсифікації регіональних кластерних процесів.

Література:

1. Безвужко Є. Кластери та їх роль у відродженні економіки Поділля / Є. Безвужко // Перспективні дослідження. — 2001. — № 2. — С. 17—23.
2. Портер М.Е. Конкуренція. / М.Е. Портер. — М.: Издательский дом "Вильямс", 2005. — 608 с.
3. Третьяк В.П. Кластери підприємств: пути создания и результативность функционирования / В.П. Третьяк // Сетевые формы межфирменной кооперации: стратегические вызовы и конкурентные преимущества новых организаций XXI века / Материалы интернет-конференции 10-29 марта 2004 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.ecsocman.edu.ru/db/msg/149682/participant/155475.html>.
4. Хасаєв Г.Р. Кластери — сучасні інструменти підвищення конкурентоздатності регіону (через Партнерство до майбутнього). Частина 1,2 / Г.Р. Хасаєв, Ю.В. Міхєєв / Журнал "Компас промислової реструктуризації". — 2003. — № 1 (№ 2). — С. 1—13.
4. Хопкінсон. Л. Кластери як інструмент регіонального розвитку і підвищення конкурентоспособності [Електронний ресурс]. — Режим доступа: www.sme.ukraine-inform.org.ua

Стаття надійшла до редакції 02.04.2010 р.